

Eessõna

Akadeemik Paul Ariste (3. II 1905 – 2. II 1990) oli maailmamaine fennougrist, kes pälvis mitme akadeemia ja ülikooli tunnustuse, oli paljude teaduslike seltside liige. Samuti oli ta väga hea pedagoog, kelle arvukatest juhendatavatest – sealhulgas paljude sugulasrahvaste esindajatest – kujunes hulk silmapaistvaid teadlasi. Tema huviring oli väga lai: eksperimentaalfoneetika, eesti murded ja kohanimed, keelekontaktid, keeleteaduse ajalugu, üldkeeleteadus. Lingvistina uuris ta lisaks eesti keelele ja teistele soome-ugri keeltele ka jidišit, mustlaskeelt jt. Soome-ugri rahvastest olid P. Ariste elus tähtsaimal kohal vadjalased. Huvi vadja keele ja rahvakultuuri vastu tekkis tal juba gümnaasiumiõpilasena, kui ta kohtus vadja lauliku Darja Lehtiga. Varane huvi rahvaluule vastu oli viinud ta kontakti M. J. Eiseniga. Aastatel 1927-31 töötaski P. Ariste Eesti Rahvaluule Arhiivis. Neil aastatel korraldas ta mitmeid pikemaid kogumismatku Eestis. P. Ariste kogus ja uuris peale eestlaste paljude rahvaste pärimust. Vaieldamatult on tal suurimad teened ERA mitte-eesti kogude saamisloos (Ariste 1932). Ta on teinud üleskirjutusi eesti vähemusrahvuste, aga hiljem üha rohkem soome-ugri rahvaste folkloorist. Kui enamiku läänemeresoome rahvaste juures on P. Ariste käinud kogumismatka del, siis komide kohta seda öelda ei saa. Ometi hoitakse EKM Eesti Rahvaluule Arhiivis küllalt ulatuslikku tema kogutud komi ainekku. See paikneb köidetes *RKM, Soome-ugri 2, 73/316*; *RKM, Soome-ugri 3, 9/256*, *RKM, Mitesugused rahvad, 45/88* ja *RKM, Soome-ugri 9, 1/169*. Neist P. Ariste kogutud komi materjalidest ongi koostatud käesolev väljaanne.

P. Ariste kirja pandud komi materjalid pärinevad II maailmasõja ajast. Sakslaste kätte vangi langenute seas oli ka mitme soome-ugri rahva esindajaid.

“[---] Kõige enam on Tartus olnud just sūrjalasi. Allakirjutanu on kohanud neid nimelt üle 30, kes on olnud pärit peaaegu igast maakonnast sūrjalaste laialt asumisalalt. Neid on olnud niihästi samojeedide piirimailt Petšora ürgmetsadest kui ka Permi kubermangu maaviiljelusaladelt, esitades seega erinevaid kultuuripiirkondi. Ehk küll sõjavangid on olnud noored mehed, on nende hulgas ometi leidunud mõnigi mees, kes on olnud kohane keelejuhiks või rahvaluuleliste ja etnograafiliste teadete andjaks [---] “

(Ariste 1942: 6)

Komi materjalid on kirja pandud mitme nädala vältel aastail 1941-42. Keelejuhid olid mehed vanuses 20-33 aastat. Kolm noormeest olid pärit Permi-Komi rahvusringkonnast, ülejäänud tollase Komi ANSV erinevatelt aladelt (vt informantide register). Nende hulgas oli ka üks venelane, kelle kohta Ariste teeb märkuse, et ta “...on käinud sūrjani koolis. Naine on sūrjalane. Tema hääldus oli siiski veidi venepärane, nimelt esines *л* pro *l*, mida kuuleb ka tugevama vene mõju all olevailt puhtsūrjanlasilt.” (RKM, Soome-ugri 2, 244). Sellelt noormehelt pärineb vaid üks pikem tekst. Kirjapanekute arv on ka muidu informanditi erinev (vt palade register).

Köites *RKM, Soome-ugri 2* leidub 244 lehekülge P. Ariste enda kirja pandud komi ainekku. Materjal on enamjaolt rahvaluuleline. Originaaltekstid on kirjutatud transkriptsioonis. Raamatus on komi tekstid esitatud muutmatult, kuigi Ariste kirja-

panekuis esineb ebajärjekindlust. Igale palale järgneb originaalis tõlge eesti keelde. Eesti Kultuuriloolises Arhiivis on hoiul P. Ariste mustandkirjapanekud komi sõjavangidelt (vt EKLA, f. 330, m. 233:2). Samas vihikus leidub mõnede kirjapanedud tekstide tõlkeid eesti ja/või vene keelde ning kommentaare, on kirjeldatud mõningaid komi grammatika küsimusi ja märgitud komi sõnade tähendusi.

Võib oletada, et tõlked tegi Ariste tekstide läbilugemisel koos oma keelejuhtidega ja vene keele vahendusel. See võib olla põhjuseks, et kohati ei vasta tõlge originaalile. Üksikute palade juures on osa teksti jäänud tõlkimata. Tõlget ei ole viimasel tekstil (RKM, Soome-ugri 2, 316 (223)). Võib-olla, et ka komi tekst ise on poolik ja vahepealt on mõni leht kadunud. Eestikeelseid tekste on toimetamisel mõnevõrra muudetud, eeskätt on eestipärastatud sõnajärge. Lisatud on puuduvad värsid, lauseosad ja parandatud vääriti mõistetud kohad. Kuigi viimane pala kannab numbrit 223, on kirjapanekuid ühtekokku siiski 219, sest originaalis puuduvad numbrid 141, 142, 143 ja 144. Iga konkreetse teksti või mitme teksti järel on kogus märgitud kirjapaneku koht ja aeg ning esitajaandmed: kas ainult nimi või ka lisaandmed, kui informanti mainitakse esimest korda. Kuigi kümne viimase pala juures esitajaandmeid ei ole, on köites *RKM, Soome-ugri 9* (vt sellest allpool) kirjas ka mõned neist kümnest palast koos esitaja nimega, mistõttu, arvestades, et need on ühesuguste murdetunnustega, on põhjust arvata, et *RKM, Soome-ugri 2* viimased palad pärinevad samalt inimeselt.

Žanriliselt on köite *RKM, Soome-ugri 2* materjalid üsna mitmekesised. Siin leidub komi tšastuškasid, laule, mõistatusi, naljandeid, muistendeid, muinasjutte jm.

“[---] *sürjalased on teadnud muistendeid ja rahvalaule, ehk küll vene tšastuška eeskujul sügenenud uuem rahvalaul on kõikidel saanud üldisemaks ja vene anekdoodisarnane rahvajutt esineb ülekaalus [---].*“

(Ariste 1942: 6)

Kirjapanekute sisulisel hindamisel tuleb arvesse võtta seda, et keelejuhid esindasid nooremalt, juba koolis käinud meeste põlvkonda, kellelt polnud võimalik saada kõiki, eriti vanapärasemaid pärimusliike. Mõned P. Ariste kirjapanedud tekstid ei ole tegelikult folkloorsed, vaid on konkreetsete autorite looming. Komi teatri alusepanijaks ja esimeseks komi heliloojaks peetud Nöbdinsa Vittori (Savini) (vt Enne koitu 1996: 95-97) laul *Чужи-быдми съд вөр шөрын* (A. Valtoni tõlkes: Olen sündind laane rüpes (Enne koitu 1996: 124-125)) on antud kogus esindatud mitmes versioonis (vt palad 2, 6, 44, 55, 86, 134 ja 222). Ka teist Nöbdinsa Vittori laulu *Мича нывъяс* (A. Valtoni tõlkes: Kaunid piigad (Enne koitu 1996: 106-109)) on Ariste mitu korda kirja pannud (palad 4, 107 ja 139). Võib arvata, et esitajad ise pidasid neid rahvalauludeks. See pole ka ime, sest Nöbdinsa Vittori looming oli väga traditsioonilähedane ja ta ise oli rahva lemmik, tema laulud levisid rahva seas väga kiiresti. Pala 67 kohta ütleb Ariste ise, et see näib olevat raamatust loetud, ja seda ta ka on. Nimelt on see vene luuletaja N. Nekrassovi luuletuse *Крестьянские дети* ühe osa ümberjutustus (vrd nt Nekrassov 1953: 145).

Mõned tekstid (näiteks 1, 8 ja 100) on esindatud mitmes versioonis, kuid on selge, et pala on sama. Kuna esitajad olid pärit erinevatelt murdealadelt, ei ole ka tekstid keeleliselt samasugused. Siin on esindatud permi-komi ja sürja-komi keele murdeid.

“[---] Mõõdunud sajandil loodud sürja kirjakeel ei ole veel suutnud hävitada murdeid, nõnda et uurijal on olnud võimalusi kerge vaevaga tutvuda peaaegu kõikide sürja murretega, sest iga sõjavang on kõnelnud enamvähem täielikult oma koduküla keelt. Eriti huvitavad on olnud need andmed, mis on saadud aladelt, kust seni ei ole olnud trükis-avaldatud kirjapanekuid. Ka sürja sõnavara tundmisele on vangid võinud õige palju kaasa aidata, ehk küll mõnel nooremal mehel on vene keele sõnu esinenud rohkem kui seda eeldab normaalne koduküla sürja keel [---].”

(Ariste 1942: 6)

Mõningaid tekste sellest köitest on P. Ariste jõudnud avaldada (vt Ariste 1976: 92-115; 1978: 81-99; 1980: 25-29; 1990: 156-163). Fenno-Ugristica's (Tartu Ülikooli Toimetistes) on ta avaldanud 11 teksti sürja-komi keeles K. Uljaševilt (käesolevas raamatus kannavad need numbreid 89, 93, 94, 103, 104, 105, 109, 113, 116, 117 ja 120), kaheksa teksti K. Žižovilt (siin numbrid 82, 83, 85, 86, 97, 98, 99 ja 100), kolm teksti P. Kustõševilt (siin 135, 140 ja 201) ja seitse teksti permi-komi keeles Permi-Komi rahvusringkonnast pärit N. Issajevilt (siin raamatus palad 16, 33, 35, 36, 37, 48 ja 54). Fenno-Ugristica's avaldatud tekstid on varustatud saksakeelsete tõlgetega. Issajevi tekste on korrigeerinud permi-komi A. Gantman, seega võivad samad tekstid käesolevas raamatus ja Fenno-Ugristica's mingil määral erineda. Ülejäänud materjalid on varem avaldamata.

P. Ariste oli avaldamiseks valmistanud ka muid materjale. Tal on eraldi köitesse (RKM, VE XXIV) ümber kirjutatud enamik palasid RKM, *Soome-ugri 2*-st, samuti juba mainitud Fenno-Ugristica's ilmunud tekstid. See 1943. aastal valminud käsikiri on isegi struktureeritud raamatuna, millel on lühike saksakeelne eessõna ja ka sisukord. Originaaltekstid on kirjutatud käsitsi foneetilises transkriptsioonis nagu ka samad tekstid köites RKM, *Soome-ugri 2*. Ümberkirjutamisel on P. Ariste mõnevõrra muutnud üksikute tähtede transkriptsiooni. Köites RKM, *Soome-ugri 9* on tekstid esitatud kolme omaette blokina: 32 narratiivi, 62 mõistatust ja 68 laulu (k. a. tšastuškad). Ka asuvad sürja-komi ja permi-komi tekstid eraldi. Kõik tekstid on nummerdatud. Igal palal on tõlge saksa keelde. Tõlked on masinkirjas ja on paigutatud originaalidest eraldi, köite lõppu. Selles käesolevas raamatus numbriga 36 märgitud lugu esineb P. Ariste kogudes arusaamatul põhjusel ka kolmandat korda (vt RKM, *Mitmesugused rahvad*, 83/7).

P. Ariste harjumust koguda rahvaluulet kõigilt ja kõikjal iseloomustab üks kirjapanek köites RKM, *Mitmesugused rahvad*. See on üks lastelugemine, mis on kopeeritud dr. phil V. Lõtkini kirjast (23. XI 1946) ja mille variant on pala 196 käesolevas raamatus.

Käesolevas väljaandes on komi ja eestikeelsetele tekstidele lisatud tõlked vene ja inglise keelde. Nendes keeltesse tõlkimisel on püütud jääda võimalikult originaalilähedaseks, enamasti on tõlgitud sõna-sõnalt, kuid vajaduse korral on tehtud ka suuremaid nihkeid vältimaks kahemõttelisust ja väärnimõistmist.

Raamatule lisatud informantide register sisaldab andmeid keelejuhtide kohta (vanus, päritolukoht jm). Mõne üksiku keelejuhi puhul on P. Ariste päritolukohaks märkinud vaid küla nime, enamasti on ta kirja pannud siiski pikema aadressi. Mõni paik on

praegusel ajal juba inimtühi (vt Žerebtsov 2000). Registri koostamisel onteavet informantide päritolukohta kohta täiendatud. Palade registris on iga teksti järjekorranumbri juures toodud ära esitaja nimi, kirjapaneku aeg ja mõnede puhul ka P. Ariste tehtud kommentaarid. Mõlemad registrid on koostatud köidetes *RKM, Soome-ugri 2* ja *RKM, Soome-ugri 9* leiduva teabe alusel.

Need arhiivimaterjalid pakuvad kindlasti huvi nii folkloristidele ja etnograafidele kui ka lingvistidele ja lihtsalt komi keele ja kultuuri huvilistele.

Selle raamatu ettevalmistamisest, tekstide tõlkimisest ja toimetamisest on osa võtnud paljud inimesed, kogu EKM folkloristika osakonna pere. Suur tänu kõigile!

Nikolai Kuznetsov

Kirjandus:

Ariste, Paul 1932. Nichtestnische Sammlungen des Estnischen Volkskundlichen Archivs. – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1930. = *Sitzungsberichte der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat 1930*. Tartu, lk. 122-134.

Ariste, Paul 1942. Sürjalastest. *Postimees*. 275 (21. november), lk 6.

Ariste, Paul 1976. Komi-Syrjänisches aus Puzla. *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised* 382. *Fenno-ugristica 2* = *Ученые записки Тартуского университета* 382. *Fenno-ugristica 2* = *Acta et commentationes Universitatis Tartuensis* 382. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 92-115.

Ariste, Paul 1978. Komi-Permische aus Gaincovo. *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised* 456. *Fenno-ugristica 5* = *Ученые записки Тартуского университета* 456. *Fenno-ugristica 5* = *Acta et commentationes Universitatis Tartuensis* 456. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk. 81-99.

Ariste, Paul 1980. Komi-Syrjänisches aus dem Dorfe Nivšera. *Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised* 550. *Fenno-ugristica 7* = *Ученые записки Тартуского университета* 550. *Fenno-ugristica 7* = *Acta et commentationes Universitatis Tartuensis* 550. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk. 25-29.

Ariste, Paul 1990. Komi-Syrjänisches aus dem Dorfe Koni. *Tartu Ülikooli Toimetised* 876. *Fenno-ugristica 16* = *Ученые записки Тартуского университета* 876. *Fenno-ugristica 16* = *Acta et commentationes Universitatis Tartuensis* 876. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk. 156-163.

Valton, Arvo (koost) **1996.** *Enne koitu: Soome-ugri luuleklassikat 1*. Tallinn: Virgela

Nekrassov 1953 = **Некрасов, Николай Алексеевич.** *Избранные стихотворения и поэмы*. Москва, 1953.

Žerebtsov 2000 = **Жеребцов, Игорь Любомирович.** *Где ты живешь: Населенные пункты Республики Коми. Историко-демографический справочник*. Сыктывкар, 2000.